

Karel Čapek

František Krejčí a filosofie přítomnosti
(Národní listy 7. září 1919)¹

Prof. Krejčí pokračuje svou novou knihou Filosofie posledních let před válkou ve své Filosofii přítomnosti, vyšlé před čtrnácti lety. Za těch čtrnáct let se ve filosofii mnoho změnilo. Filosofie přítomnosti vyznívala ještě plnou důvěrou v přítomný i příští rozkvět pozitivismu – nová kniha Krejčího, nezměněná ve víře, nemůže zakrýt, že pozitivismus ztratil a ztrácí na běžném kreditu. Rozhled po přítomné filosofii ukáže na prvý pohled nápadný rozmach názorů opačných; nové pozitivistické systémy, které autor pečlivě zaznamenává, jsou příliš hubené a neživotné, než aby nebyly svědectvím úpadku. Prof. Krejčí zůstává neotřesen ve své staré víře; nehledá pro ni nových důvodů, nenalézá nikde, ani v moderní vědě, nové vzpruhy nebo nového materiálu, a také by stěží našel, kdyby i hledal; zatím s filosofickou trpělivostí přihlíží k bujení nových škol, jsa přesvědčen, že vše to je prchavá móda, nálada doby nebo dočasná reakce, která přejde a učiní opět místo víře jemu tak drahé, pozitivismu.

Jeho rozhled po filosofii přítomnosti je vlastně tedy bojem proti všem názorům, které se víceméně od pozitivismu odklonily; píše bojem, a nikoliv kritikou, protože jde mu o to, aby dokázal nebo aspoň obhájl svou vlastní víru. Pak ovšem tento jeho boj se soustředí na ploše neobyčejně malé, na noetické otázce transcendentna, na jediném prubířském kameni; ať je tato otázka sebezásadnější, na filosofii je to málo. Prof. Krejčí vykládá systémy odpůrčí filosofie dosti obsírně a objektivně, ale bez lásky, bez vřelosti a vzletu; nemá jaksi citu pro bohatý reliéf a barvitost filosofických názorů ani pro jejich celkovou, přehlednou linii; to nejen ztěžuje četbu jeho veliké práce, nýbrž nedovede také získat v čtenáři lásku k filosofickému myšlení. Zdá se, že ve svých pramenech se omezil hlavně na literaturu německou; i Guyauovy básně cituje z německého překladu, nemluví o anglo-americkém idealismu a americkém novorealismu, věnuje celé stati německým epigonům (G. Jacoby), okultismus zná jenom z knížek německých a vůbec německou filosofii sleduje neúměrně podrobně. Českou filosofii někdy skutečně odbývá; o Šaldovi, o Marešovi dlužno promluvit snad přece trochu širě; v kapitole o slovanském mysticismu nezabývá se Otokarem Březinou; mou knížku o pragmatismu, kterou přepisuje na celých stránkách, vůbec neuvádí. Tolik jen namátkou; pro čtenáře, který hledá rozhled po složitém poli dnešní filosofie, je obsažná kniha prof. Krejčího vůdcem sice suchopárným, ale vydatným a velmi poučným.

Krejčího pozitivismus spočívá na základní větě, že „transcendentno“ je nepřístupno našemu poznání, čili že poznat můžeme jen to, o čem se můžeme přesvědčit smyslovou zkušeností a jejím vědeckým zpracováním; vše, co je jenom vyrozumované, vyspekulované, smyslovému názoru nepřístupné, nepatří do vědy, ale také ne do filosofie, ježto pozitivistická filosofie přijímá jenom vědu jako záruku pravdy. To znamená zásadní odmítnutí veškeré metafyziky, všeho bádání o prapříčinách, podstatě, duši, nesmrtelnosti, bohu a jiných pomyslech, kterým neodpovídá a nemůže odpovídat žádná smyslová zkušenost.

Čtenář, který se pročetl tímto odstavečkem, si snad myslí, že je také pozitivista; neboť i on za pravdu uznává, co viděl a hmatal nebo co jiní mohli vidět a hmatat; ani on příliš nehlobá o prapříčinách a nesmrtelnosti, máje dost na jiných zkušenostech a starostech. Dobrá, tedy čtenář se mýlí, neboť například věří metafyzicky ve skutečnost hmoty, zatímco pozitivismus dovoluje věřit jen ve skutečnost smyslových vjemů. Skutečné je, že vidím a hmatám, ale že to, co vidím a hmatám, je nějaká podstata, nějaká „hmota“, – to je dohad, to je metafyzika, to je odvážný skok do transcendentna. Čtenář ve svém vstávání a lehání, ve své práci i ve svém odpočinku je beznadějně ponořen v transcendentnu, v metafyzických pomyslech. „Skutečně dány“ jsou člověku jen duševní fakty čítí, vnímání, představování atd.; avšak co jim odpovídá

v zevním světě, je-li vůbec nějaký zevní svět, o tom nelze právoplatně mluvit, to je – nepoznatelno.

To vše patří k abecedě nejen pozitivismu, ale filosofie vůbec; a skutečně také, pokud sedím ve své lenošce a dívám se tak trochu nečinně kolem sebe a na článek, který mi vzniká na papíře, zdá se mi to nepochybné a jasné jako den. Myslím však, že kdyby dlaždič zatloukající kostku do dláždění si náhle uvědomil, že tluče nepoznatelným kladivem do nepoznatelné substance, namáhaje se, aby vtloukl jakési hmatavé a zrakové vjemy do subjektivního prostoru, hodil by kladivem a prohlásil, že takhle nehraje. Ale stejně zmaten, ano rozvrácen by byl každý, kdo třeba staví dům, zakládá rodinu, buduje říši, miluje, tvoří, uskutečňuje něco. Každý takový by důvodně zastával názor, že jeho mozek sahá aspoň tak daleko jako jeho práce nebo láska – že pro něj „transcendentno“ čili „nepoznatelno“ začíná tam, kde mu po ničem nic není. Vskutku v praktickém životě není člověk jen „vnímající subjekt“, jak mu říkají filosofové, nýbrž uskutečňující činitel, a toto slovo „uskutečňovat“ znamená jakýsi nesmírně blízký a důležitý poměr *ke skutečnosti*, ovšem podstatně jiný než „vnímat skutečnost“. Práví-li pozitivista (a vůbec filosof), že „skutečné je, co poznávám“, odpovídá praktický život „skutečné je také to, co dělám“. Mezi námi lidmi „uskutečňovat“ znamená nejen znát skutečnost, nýbrž opravdu a doslovně ji mít v ruce.

Kameník nebo truhlář ví víc o hmotě nežli já, nejen proto, že ji více vnímal, nýbrž proto, že z ní více udělal. A někdo jiný ví více o duši, protože ji v sobě více pěstoval ctnostmi a vytržením, a opět jiný ví více o lidech, protože je více miloval, a jiný třeba o bohu, šel-li za ním ze všech svých sil. Neříkám, že činnost jediná nás vede skutečnosti; jsem však přesvědčen, a dotvrdí to snad každý, kdo v činnosti našel nejpodivuhodnější objevitelskou schopnost člověka, že činnost, účast, uskutečňování přesvědčují o skutečnostech, o samotné „realitě“ světa s evidencí, jež nepotřebuje úvahy; a nejen o nich přesvědčují, nýbrž také o nich mnoho povídají. Kde potom začíná nepoznatelno? Tam, kde přestává možnost účasti, provádění něčeho, skutečného styku s věcmi; ale takové „nepoznatelno“ nemá potom smyslu pro život a nemusí vůbec být myšleno. Pokud nevím o nepřekročitelné hranici pro lidskou činnost a účast, nemohu mluvit o mezích „skutečnosti nám dané“; a dějiny i přítomnost, umění i život posunují ty hranice hezky daleko, dále, než si troufá většina filosofů.

Tedy pozitivismus je filosofie, která z lidského činného poměru ke skutečnosti vyřazuje vše kromě práce vědecké. Nikdo z odpůrců pozitivismu nesnižuje významu vědy a vědeckého poznání; ale ty časy už pominuly, kdy věda, a hlavně přírodověda se cítila povolána naplnit celý obzor člověka svým obrazem světa. Nová věda je skromnější, i skeptičtější; nahlíží, že její obraz světa je nejen neúplný, ale také jednostranný a umělý. Prof. Krejčí se domnívá, že pozitivismus se dosti nezavděčil lidskému srdci s jeho potřebou náboženské útěchy a metafyzických výhledů; myslím však, že pozitivismus se dosti nezavděčil samotnému dennímu a praktickému životu člověka. Kampak s názorem, řekl bych z toho hlediska, který mne na dosah ruky obtáčí nepoznatelnem a píše své noetické „tabu“, své „nedotýkejte se“ na věci, se kterými mám zcela prakticky co dělat? Co může dát to nedůtklivé „nepoznatelno“ dělníkovi, umělci, vojákovi, moralistovi, vůbec komukoliv, kdo se potýká se skutečností daleko jinak než jen „exaktní“ zkušeností? Pozitivistické „nepoznatelno“ mi připadá, jako by uprostřed města stál veliký dům nebo chrám bez dveří a oken; kolem chrámu stojí kněží a říkají: „Dovnitř se nemůže, ale je tam všechno, čeho potřebujeme. Jsme chudí, ale tam je všechno bohatství; jsme nemocní, ale tam jsou zamčeny všechny léky; jsme hloupí, ale tam jsou narovnány knihy, ve kterých je všechna pravda. Co na tom, že jsme chudí, nemocní a nevědomí? Jen když je všechno tam uvnitř. My však ani v tomto životě, ani v onom se tam nedostaneme.“ Tu, myslím, každý by si rozmyslel odírat si čelo pokorným a pasivním klaněním kamenům nepoznatelna. Buď by šel a povídal pohádky o tom, co je uvnitř, vymyslel by si něco, věřil by něco; nebo by se obrátil zády k nepoznatelnu a rozhodl se, že zkusí prakticky, nenajde-li něco, co by bylo popřípadě rovnocenné ukrytým

pokladům. Tato dráha činnosti, činného nalézání, je cesta praktického a morálního života, otevřená komukoliv. Ale také je to cesta většiny filosofii, které se odvrátily od kamenů nepoznatelná a pokusily se o něco jiného. Bergsonův intuitivismus, americký pragmatismus, ruská mystika, německá filosofie hodnot jsou ovšem náhledy hodně různé; ale všem je společno, že kladou velikou váhu na účastnou a činnou mohutnost člověka, na jeho tvořivost, na jeho dar něco uskutečňovat nebo do něčeho zasáhnout.

To je velevýznamná přeměna ve filosofii přítomnosti a já věřím, že filosofové, kteří tudy šli, byli vedeni touhou přiblížit se ke skutečnosti bohatého lidského života. Není-li lidský život ve svých denních faktech pouhý ohromný omyl a iluze – a k takové víře se činný člověk stěží přikloní –, pak je tu tolik „skutečnosti“, tolik barvitě a pronikavě filosofie, že nikdy nebude dosti filosofů a básníků, moralistů a věřících, aby ji vypověděli. Bergsonův „tvořivý život“ a Jamesův „život epický“, Windelbandovo „uskutečňování hodnot“ nebo Solovjovovo uskutečňování „božího královstva na zemi“, to jsou zajisté velmi různé výrazy, kterým však, jak věřím, odpovídá jediná skutečnost. Není nutno ji hledat v úkonech mimořádných; každý život, celý život je prosycen její pravdou, je-li to život práce, tvorby a neustálého uskutečňování. Tam, v životě třeba nejpokornějším a pokrytém prachem všedního dne, ji filosofové najdou; pak nebude mít místa v jejich srdci *découragement*, skleslé doznání nemohoucnosti lidského rozumu, nýbrž okřídlení je odvaha a entuziasmus, o nichž denně svědčí přítomnost, ať stůně sebehůře. Pak vytvoří skutečnou „filosofii přítomnosti“, moudrost a sílu lidského života a zároveň jeho oslavu; začátky takové filosofie tu jsou – na všech stranách, a snad i v našem životě přes jeho truchlivou pokleslost.

¹ Srov. *O umění a kultuře II*, Praha: ČS 1985 (Spisy XVIII), s. 94-99.